

O PISANJU I ESEJU

I.*

*Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa debinc miracula promat.*¹

Zamijetio sam da će čitatelj rijetko sa zadovoljstvom čitati knjigu ako ne zna je li ju napisao pisac crne ili plave kose, mirne ili zapaljive ćudi, oženjen ili samac te druge slične pojedinosti koje uvelike utječu na pravilno razumijevanje autora. Kako bih udovoljio toj nadasve prirodnoj čitateljevoj znatiželji, ovaj svoj napis zamislio sam kao uvodnu raspravu u moje buduće pisanje, pa ću u njemu ovlaš izvijestiti o nekoliko osoba uključenih u ovaj posao. A jer će glavna muka oko sastavljanja, mozganja i ispravljanja zapasti mene, mislim da je pravedno da taj posao započnem pričom o sebi.

Rodio sam se na malenu nasljednom imanju koje je, prema predaji u selu kraj kojeg se nalazi, omeđeno istim živicama i grabama još od doba Vilima Osvajača², pa se

---

* *The Spectator*, br.1, četvrtak, 1. ožujka 1711.

¹ Lat. *Ne sprema dim iza bljeska, već svjetlost da iz dima bljesne, / kako bi poslije toga čudesu ispričao divna, /* Horacije, *Epistule* II, 3. *Pizonima o pjesništvu* 143-4. U: *Satire i epistule*. Prev. Juraj Zgorelec. Matica hrvatska, Zagreb 1958; Nova stvarnost, Zagreb 1998.

Latinski i grčki navodi ispravljeni su u odnosu na izvornik, zbog mogućih tadašnjih tiskarskih grešaka i drugačijih grafijskih uzusa, osobito u grčkoj transliteraciji.

Sve su bilješke formulirale prevoditeljice.

² Vilim I. Osvajač (oko 1027-1087), normanski vojvoda od 1035. i engleski kralj od 1066.

cijelo i u potpunosti prenosilo s oca na sina, a da u tih šest stotina godina niti je izgubljeno, niti kupljeno jedno jedincato polje ili livada. U obitelji kruži priča da je moja majka, kad me je u truhu nosila oko tri mjeseca, sanjala da su ju doveli u krevet nekom sucu. Je li to proisteklo iz parnice koju je tada obitelj vodila, ili iz toga što je moj otac bio mirovni sudac, ne mogu prosuditi; nisam tako tašt pa da u tome vidim nagovještaj nekog dostojanstva koje će dopasti mene u budućem životu, premda je susjedstvo to upravo tako protumačilo. Ponašao sam se ozbiljno čim sam došao na svijet kao i sve vrijeme dok sam sisao, što se čini da je išlo u prilog majčinu snu: često mi je pričala kako sam odbacio zvečku kad mi je bilo dva mjeseca te da se nisam dao u svoju ogradicu sve dok s nje nisu poskidali zvončice.

Što se tiče mog djetinjstva, u njemu nije bilo ničeg osobitog, pa ću preko njega prijeći šutke. Znam da sam kao malodobnik bio na glasu kao veoma mrzovoljan, no uvijek sam bio učiteljev miljenik, pa je on znao reći da sam solidno nadaren te da ću dobro proći. Na sveučilištu sam se ubrzo istaknuo po nepokolebljivoj šutnji: u svih osam godina, izuzmu li se javni nastupi moga koledža, jedva da sam izgovorio usve stotinu riječi; dapače, ne sjećam se da sam u životu izgovorio tri rečenice zaredom. Dok sam se nalazio u tom učenome tijelu, silno sam se marljivo posvetio učenju, pa je na učenim ili modernim jezicima veoma malo slavni knjiga koje mi nisu poznate.

Nakon očeve smrti odlučio sam otputovati u inozemstvo pa sam napustio sveučilište kao momak čudna i neobjašnjiva značaja koji je veoma učen, ali to ne pokazuje. Neutaživa žeđ za znanjem odvela me u sve europske zemlje gdje se moglo vidjeti što novo ili neobično; dapače, moja je znatizelja toliko porasla te sam, nakon što sam

pročitao prijepore nekih slavних ljudi³ u vezi s egipatskim starinama, odlučio otputovati u veliki Kairo eda bih izmjerio jednu piramidu; nakon što sam se glede toga sâm osvjedočio, vratio sam se u rodnu zemlju veoma zadovoljan.

Sljedeće sam godine provodio u ovome gradu i u njemu su me često viđali na većini javnih mjesta, premda me poznaje ne više od pola tuceta izabranih prijatelja, pa ću o njima podrobnije izvijestiti kasnije. Nema ni jednog javnog okupljališta na kojem se često ne pojavljujem; viđaju me ponekad kako guram glavu u skupinu političara kod *Willya*⁴ i veoma pomnjivo slušam što se pripovijeda u tim grupicama. Katkad pušim lulu kod *Childa*⁵ i, premda se čini da sam sav uronio u *Post-man*⁶, prisluškujem razgovore što se vode za svakim stolom u prostoriji. Nedjeljom

---

³ Aluzija na opis izmjera piramidâ u djelu *Pyramidographia* (1646) oxfordskog profesora astronomije i stručnjaka za Perziju Johna Greavesa (1602-1852), kojemu se 1706. pripisao novootkriveni traktat *The Origine and Antiquity of our English Weights and Measures discovered by their near agreement with such Standards that are now found in one of the Egyptian Pyramids* (Podrijetlo i starost naših engleskih mjera za težinu i duljinu koje se gotovo slažu sa standardima koji su pronađeni u jednoj egipatskoj piramidi) koji je potaknuo žive rasprave.

⁴ *Will's Coffee House*, kavana nazvana prema vlasniku Willu Urwinu, bila je veoma popularna u Drydenovo vrijeme kao sastajalište književnikâ i političarâ, no nakon njegove smrti (1700) postupno je iz debata kluba prerastala u kartašnicu.

⁵ *Childova kavana* (*Child's Coffee House*) nalazila se u blizini katedrale Sv. Pavla, liječničkoga koledža i Kraljevskoga društva; bila je popularno sastajalište svećenikâ, liječnikâ i filozofâ.

⁶ Tada najbolje dnevne novine koje su donosile tjedni pregled vijesti iz inozemstva.

uvečer zalazim kod *Sv. Jakova*⁷ gdje se kadšto pridružim malom političkom odboru u stražnjoj prostoriji kao netko tko onamo zalazi da sluša i usavrši se. Moje lice također je veoma dobro poznato u *Grčkoj kavani*⁸ i kod *Kakaovca*⁹, te u kazalištima u Drury Laneu i u Haymarketu.¹⁰ Već više od deset godina na burzi me smatraju trgovcem, a kadikad na skupu mešetara kod *Jonathana*¹¹ prođem za Židova. Ukratko, gdje god vidim kakav skup ljudi uvijek se u njega umiješam, premda nigdje ne otvorim usta doli u vlastitom Klubu¹².

---

⁷ *Kavana Sv. Jakova (St. James's' Coffee House)* nalazila se u blizini palače St. James; zatvorena je oko 1806. Onamo su zalazili vigovski gardijski časnici i mondeni ljudi. U doba kraljice Ane bila je popularno sastajalište vigovskih državnikâ i članova parlamenta.

⁸ *Grčka kavana (Grecian Coffee House)*, nazvana prema vlasniku, Grku Konstantinu, nalazila se u blizini pravničkoga učilišta (The Temple); bila je omiljeno sastajalište pravnikâ kao i učenih profesora i članova Kraljevskoga društva.

⁹ *Kakaovac (The Cocoa Tree)* bila je kavana gdje se pila čokolada; to popularno sastajalište torijevskih političara mondenih ljudi; poslije je postalo torijevski klub.

¹⁰ U Drury Laneu postojalo je kazalište još za Shakespeareova doba, a 1663. nazvano je *Drury Lane Theatre*; izgorjelo je 1671-1672. te obnovljeno 1674; nakon ponovnog požara obnovljeno je 1809. i na istome se mjestu nalazi i danas. U Addisonovo vrijeme ondje su se uglavnom izvodile dramske predstave. Kazalište u ulici Haymarket sagrađeno je na lokaciji prijašnjega kazališta *Her Majesty's*, te 1706. otvoreno kao *Haymarket Theatre*; u Addisonovo vrijeme ondje su se uglavnom izvodile opere.

¹¹ *Jonathanova kavana (Jonathan's Coffee House)* bila je sastajalište burzovnih mešetara i poslovnih ljudi iz Citya, što će reći bogatih i uglednih građana.

¹² Misli se na tobožnji *Spectator Club* i njegove fiktivne likove koji se spominju u više eseja, kao i lik samoga Promatrača (Spectatora), tj. Addisona. (v. pogovor naslovljen *Joseph Addison...* u ovoj knjizi).

Na svijetu tako više živim kao Promatrač nego pripadnik ljudske vrste, zbog čega se mogu graditi umnim državljanikom, vojnikom, trgovcem i obrtnikom, a da se pritom u životu ne petljam ni sa čim što doista valja raditi. Veoma sam dobro teoretski upućen u to kakav treba biti muž ili otac te mogu razaznati pogreške u gospodarstvu, poslovanju i rasonodi drugih mnogo bolje nego oni koji se njima bave, baš kao što u trik-traku¹³ kibici otkrivaju kocke koje igračima lako znaju promaknuti. Nikad se nisam žestoko vezao ni uz koju stranku i odlučan sam ostati posve neutralan između vigovaca i torijevaca sve dok me neprijateljsko držanje ovih ili onih ne prisili da se izjasnim. Ukratko, u svim sam vidovima svoga života djelovao kao gledatelj, što je značaj koji kanim zadržati u ovom napisu.

Citatelju sam rekao dovoljno o svome životu i čudi te može zaključiti da nisam posve nekvalificiran za posao kojeg sam se poduhvatio. Što se pak tiče ostalih pojedinsti iz mog života ili mojih pustolovina, unijet ću ih u iduće napise kad za to bude prilike. Međutim, kad razmislim koliko sam toga vidio, pročitao i čuo, počinjem kriviti vlastitu šutljivost; a kako nemam ni vremena ni sklonosti da govorom izrazim sve što mi je na srcu, odlučio sam to učiniti pišući te sve, ako je moguće, objaviti prije smrti. Često su mi prijatelji znali reći da je šteta što je toliko korisnih otkrića do kojih sam došao u vlasništvu šutljiva čovjeka. S tog ću razloga svakog jutra objaviti list pun misli za dobrobit svojih suvremenika, te uzmognem li na bilo koji način pridonijeti rasonodi ili poboljšanju zemlje u kojoj živim, kad budem iz nje pozvan napustit ću ju s potajnim zadovoljstvom pomisli da nisam živio uzalud.

---

¹³ Franc: *tric-trac*, igra s kockama za dva do četiri igrača, izmišljena u Francuskoj oko 1500. U raznim varijantama postoji i danas.

Postoje tri vrlo važne materijalne stvari o kojima u ovom napisu još nisam govorio i koje ću zbog više važnih razloga još neko vrijeme zadržati za sebe: mislim na objavijest o svom imenu¹⁴, dobi i prebivalištu. Moram priznati da bih udovoljio čitatelju u svemu što je razumno, no što se tih triju pojedinosti tiče, premda sam svjestan da bi one veoma ukrasile moj napis, nisam se još odlučio da ih priopćim javnosti. One bi me doista istjerale iz one nepoznatosti u kojoj sam proboravio mnogo godina i na javnim me mjestima izložile pozdravima i uljudnostima koji mi nikad nisu bili dragi; najveća mi je muka podnijeti da mi se netko obrati i u mene zuri. I s tog razloga kao tajnu čuvam i svoj izgled i odjeću, premda nije nemoguće da ih oboje otkrijem tijekom posla kojeg sam se latio.

Nakon što sam tako podrobno govorio o sebi, kasnije ću izvijestiti o gospodi koja sa mnom sudjeluju u ovom poslu. Jer kao što sam prije priopćio, plan tog posla smišljen je i izvodi se (kao i sve važne stvari) u Klubu. Međutim, kako su me prijatelji zadužili da ih predstavljam, oni koji su mi naumili pisati neka pisma naslove *Spectatoru*, c/o gosp. Buckley, u *Mala Britanija*.¹⁵ Još moram upoznati čitatelja s tim da smo, premda se naš klub sastaje samo utorkom i četvrtkom, imenovali odbor koji zasjeda svake večeri eda bi pregledao sve one napise koji bi mogli pridonijeti općem dobru.

---

¹⁴ Eseji nisu bili potpisani; Steele i Addison potpisivali su se raznim inicijalima, kao i njihovi povremeni suradnici, no autorstvo je bilo poznato. Nisu imali naslove; kasnije su naslove dodavali razni urednici, pa su po njima često poznati.

¹⁵ *Spectator* je isprva kao dnevnik tiskan kod Samuela Buckleya u londonskoj četvrti zvanoj Mala Britanija (Little Britain) .

O VREMENIMA I OBIČAJIMA

Selo i grad

II.*

*Somnia, terrores magicos, miracula, sagas,
nocturnos lemures, portentaque Thessala rides*⁶⁴

Kad sam jučer otišao na objed kod jednog starog poznanika, na svoju sam zlu sreću cijelu njegovu obitelj zatekao veoma snuždenu. Upitavši ga za povod, doznao sam da je njegova žena noćas sanjala čudan san i oni strahuju da je to nagovještaj neke nesreće koja će snaći njih ili njihovu djecu. Kada je ona ušla u sobu, na licu sam joj zamijetio nedvoumnu potištenost, i bio bih se zabrinuo da nisam čuo što joj je uzrok. Tek što smo sjeli za stol, okrenuvši se svome mužu, nakon što me promotrila, ona će: »Dragi moj, sad možeš vidjeti tko je onaj stranac kojega je noćas obasjala svijeca.«

Malo kasnije, kad su počeli razgovarati o obiteljskim stvarima, dječčić u donjem dijelu stola rekao joj je da u četvrtak ima sat krasopisa.

»U četvrtak«, ona će, »ne, dijete moje, za ime Boga, nećeš početi na Dan nevine dječice⁶⁵, reci učitelju pisanja da ni u petak nije kasno.«

---

* *The Spectator*, br. 7, četvrtak, 8. ožujka 1711.

⁶⁴ Lat. *Sanje, vračarska groza, čudesa, strašila noćna, / vještice, tetsalske čini - zar svemu tom ti se ne smiješ?* Horacije, *Epistule* II, 2. *Juliju Floru*, 208-209. Op. cit.

⁶⁵ U crkvenoj godini: 28. prosinca, kada se obilježava sjećanje na pokolj novorođenaca što ga je naredio Herod Veliki. U narodu se vjerovalo da taj dan nosi zlokobna znamenje, te se tada ništa ne smije započinjati ni slaviti.

Razmišljao sam kako joj je mašta čudna i pitao se bi li itko sebi postavio pravilo da izgubi jedan dan u tjednu. Usred moga mozganja zamolila me da joj vrhom noža dodam malo soli, što sam, hoteći joj udovoljiti, učinio u takvoj strepnji i hitnji te mi je nož ispao; ona se odmah trgnula i kazala da je pao vrhom prema njoj. Nato sam se veoma zapanjio i, zamijetivši zabrinutost za čitavim stolom, pomalo smeten počeo sebe smatrati osobom koja je ovoj obitelji donijela propast. Gospođa se ipak pribrala i, davši si malo vremena, s uzdahom rekla mužu: »Dragi moj, nesreća nikad ne dolazi sama.«

Moj prijatelj, ustanovio sam, za vlastitim je stolom igrao sporednu ulogu i, kao čovjek većma dobroćudan nego razuman, držao je da mu valja slagati se sa svim osjećajima i raspoloženjima svoje bračne družice.

»Ne sjećaš li se, mili moj,« ona će, »kako se golubarnik srušio upravo onog popodneva kad je naša nemarna služavka po stolu prosula sol?« »Da, draga«, on će, »a sa sljedećom smo poštom dobili izvještaj o bici kod Almanze⁶⁶.«

Čitatelj može zamisliti kakav sam dojam ostavio nakon što sam prouzročio svu tu nevolju. Dovršio sam jelo što sam brže mogao, šutljiv kao i obično; na moju posvemašnju zaprepaštenost, vidjevši da sam nož i vilicu ostavio prekrížene na tanjuru, gospođa me zamolila neka ih njoj za ljubav odložim naporedo, a ne u tom obliku. Kakvu sam to glupost izveo, ne znam, no pretpostavljam da se u tome krilo neko uvriježeno praznovjerje; stoga, kako bih poslušao gospodaricu kuće, svoj sam nož i vilicu odložio jedno kraj drugoga, u kojem ću ih obliku u budućnosti uvijek odlagati, iako mi razlog nije poznat.

---

⁶⁶ Bitka koja se u ratu za španjolsko naslijeđe vodila 25. travnja 1707. između Englezâ i španjolskih saveznika; u njoj su Englezi pretrpjeli poraz.

Čovjeku nije teško uočiti da nekoj osobi nije po volji. Što se mene tiče, po gospodinim sam pogledima brzo ustanovio da me smatra veoma čudnim stvorom koji ne sluti na dobro, zbog čega sam odmah nakon objeda otišao i povukao se u svoj stan. Kod kuće sam stao duboko razmišljati o zlima što prate te praznovjerne budalaštine ljudskoga roda i kako nas izvrgavaju izmišljenim patnjama i suvišnim bolima, koje nam sudbina baš i nije dodijelila. Kao da nemamo dovoljno prirodnih životnih nevolja, mi najobičnije okolnosti pretvaramo u nesreće i od tričavih nezgoda patimo jednako kao da su pravo zlo. Znao sam da krijesnica znade pokvariti noćni počinak, i vidio sam kako je zaljubljen čovjek probljedio i izgubio tîk kad ga je dopala rašljasta pileća kost. Kreštanje sove u ponoć uznemirilo je jednu obitelj više nego banda pljačkaša; štoviše, glasanje cvrčka zadalo je više straha nego lavlja rika. Nema stvari tako neznatne, a da ne bi mogla zastrašiti maštu ispunjenu znamenjima i proricanjima. Svaki zahrđali čavao ili iskrivljena igla pretvorit će se u čudovište.

Sjećam se kako sam se jednom našao u miješanome društvu punom buke i veselja, kad je odjednom neka starija na nesreću primijetila da nas je u društvu trinaestoro. Ta je primjedba u nekolicine ondje nazočnih izazvala paničan strah, toliki te su jedna ili dvije gospođe bile spremne otići iz prostorije; no zamijetivši da je jedna od naših družica u visokoj trudnoći, jedan je moj prijatelj ustvrdio da nas je u sobi četrnaestoro, što umjesto nagovještaja da će netko iz društva umrijeti, jasno govori da će se netko roditi. Da se moj prijatelj nije domislio lukavštine kojom je osujetio nepovoljno znamenje, vjerujem da bi se pola ženâ iz društva još iste večeri razboljelo.

Jedna stara cura koju muče tlapnje beskonačno njima uznemiruje prijatelje i susjede. Poznajem jednu neudatu tetku iz ugledne obitelji, jednu od onih drevnih sibila koje

po čitavu godinu proriču i nagovješćuju. Stalno vidi prikaze i čuje smrtnu uru, a nekidan ju je zamalo izludio veliki pas čuvar koji je u staji zavijao dok je ona u krevetu болоvala od zubobolje. Takva pretjeranost u ustroju uma ne zaokuplja mnoštva ljudi samo bezrazložnim strahom, nego i prekobrojnim životnim dužnostima, a nastaje iz onog straha i neznanja koji su duši čovjekovoj prirodni. Užas koji prati naše razmišljanje o smrti (ili dapače o bilo kojem budućem zlu) i neizvjesnost trenutka njezina dolaska, ispunjaju nujan duh bezbrojnim bojaznima i sumnjama i posljedično ga okreću prihvaćanju takvih neutemeljenih proricanja i nagovještaja. Jer kao što je glavna briga mudracâ da životna zla umanje filozofskim rasuđivanjima, tako je posao budalâ da ih umnože praznovjernim slutnjama.

Što se mene tiče, veoma bi me mučilo kad bih bio obdaren sposobnošću proricanja, akoprem bi me ona točno obavještavala o svemu što me može snaći. Prije nego što doista naiđu, ni slast sreće ni težinu jada ne bih rado osjećao unaprijed. Znam za samo jedan način kako da ojačam dušu protiv tih mračnih slutnji i strahova duha, a taj je da osiguram prijateljstvo i zaštitu onoga bića koje određuje događaje i upravlja budućnošću. On vidi jednim pogledom čitav tijek moga postojanja, ne samo dio kroz koji sam već prošao, nego onaj koji teče ususret svim dubinama vječnosti. Kad krenem na počinak, preporučim se Njegovoj skrbi; kad se probudim, prepuštam se Njegovu vodstvu. Usred zala koja mi zaprijete, obratit ću Mu se za pomoć i neću se pitati hoće li ih odvratiti ili okrenuti meni na korist. Premda ne znam ni kada ću ni od čega umrijeti, nisam uopće zbog toga zabrinut jer sam siguran da On znade i jedno i drugo, i da me tada neće ostaviti bez utjehe.

III.*

*Quid verum atque decens curo et rogo,
et omnis in hoc sum;...*⁶⁷

Primio sam jedno pismo koje izražava želju da se veoma satirično osvrnem na one male mufove što su sada u modi, drugo me obavještava o paru srebrnih podvezica što se kopčaju ispod koljena, nedavno viđenih u kavani *Duga*⁶⁸ u Fleet Streetu; u trećem se iznosi teška optužba protiv rukavicâ s resama. Ukratko, jedva da u obaju spolova ima ukrasa što ga ovaj ili onaj moj čitatelj nije u pismu ogorčeno osudio te preporučio da se na nj osvrnem. Moram, stoga, jednom za svagda obavijestiti svoje čitatelje da mi nije namjera dostojanstvo ovih mojih novina uništavati osvrtima na crvene pete ili pundže, nego zalaziti u ljudske sklonosti te ispravljati one iskvarene osjećaje iz kojih potječu sva ona mala pretjerivanja što se prema van pokazuju u odjeći i ponašanju. Gizdavi i mušićavi ukrasi tek su pokazatelji poroka i nisu po sebi zločin. Ugasi li se u duhu taština, sve one sitne suvišnosti u dotjerivanju i

---

* *The Spectator*, br. 16, ponedjeljak, 19. ožujka 1711.

⁶⁷ Lat. *Sada za istinu marim, za doličnost, za to sad pitam, / u tom sam sav; [...].* Horacije, *Epistule* I, 1. *Mecenatu*, 10–11. Op. cit.

⁶⁸ *Rainbow Coffee-House* kavana je što se nalazila u Fleet Streetu, nedaleko od pravničkih škola. Otvorena je 1656. ili 1657. kao druga po redu kavana u Londonu (prva je navodno otvorena 1652). Otvorio ju je brijač James Farr; u jednom dijelu prostora i dalje je bila brijačnica, a u jednom knjižara koja je ondje bila i prije kavane. U doba *Spectatora* uživala je velik ugled.

opremi kočijâ prirodno će se smanjiti. Uništi li se korijen koji ga hrani, cvijet će sâm otpasti.

Zato ću, kao što sam rekao, svoje lijekove primjenjivati na izvorno sjeme i načela gizdave odjeće, ne spuštajući se pritom na samu odjeću, premda istodobno moram priznati da pomišljam kako bih trebao otvoriti mjesto izvršitelja koji bi se zvao *kritičarom malih stvari* i kojemu bih dao da se jednom tjedno posveti izvršenju tog zadatka. Takav bi izvršitelj mogao djelovati pod mojom odgovornošću onako kao što djeluje ranarnik u usporedbi s liječnikom: jedan se bavi liječenjem prišteva i tumorâ što izbijaju po tijelu, a drugi se skrbi za krv i boljitak tjelesnog ustroja. Iskreno govoreći, mladi obaju spolova tako su neposisivo skloni juriti s dugačkim mačevima ili u suknjama dugih povlaka, s bujnim pokrivalima za glavu ili u vlačuljama s dugim uvojcima ili s nekim drugim bremenom na odjeći, te ih je nužno veoma često podrezivati eda ih ukrasi ne bi prignječili ili ih pregazila raspojasanost njihovih navika. Veoma me muči dvojba da li bih dao prednost kvekeru koji je podrezan tako pomnjivo te je gotovo zarezan u živo meso, ili kicošu natovarenu tolikim suviškom izraslinâ. Moram stoga zamoliti svoje čitatelje neka mi pišu te me obavijeste slažu li se s mojim naumom, kao i o tome misle li da će uvođenje tako sitničave kritike biti javnosti na korist; jer ništa takva ne bih činio na prečac i bez savjeta.

Na drugom je mjestu još jedna vrsta pisama čitateljâ na koju se moram osvrnuti. Mislim na one koji pišu o privatnim skandalima ili ocrnjuju pojedine osobe ili obitelji. U svijetu je toliko zlih nakana te mi rugalice šalju ljudi koji ne poznaju pravopis, a satire sastavljaju oni koji jedva da umiju pisati. U zadnjoj mi je pošti stigla nečitljiva pošiljka skandalâ, a imam i čitav svežanj pisama iz ženskih ruku pun ljagâ i klevetâ: kad podno neke škrabotine vidim ime

Caelia, Phillis, Pastora i slično, odmah zaključujem da me izvješćuje o kakvoj posrnujoj djevici, nevjernoj supruzi ili zaljubljennoj udovici. One koji mi pišu takva pisma moram obavijestiti da ne kanim objavljivati intrige i bračne prijevare, niti sramotne pričice što virkaju iz rupâ izvlačiti na svjetlo dana. Kad napadam poročne, napadam ih kao cjelinu, te se neću dati izazvati onom ružnom navadom što ju vidam u drugih, da kao primjer zločinca prokažem pojedinu osobu. Riječju, u meni je toliko Drawcansira⁶⁹ te ću zanemariti jednog jedincatog neprijatelja kako bih napao cijelu vojsku. Ja se ne trudim prokazati ni Laju⁷⁰ ni Silena⁷¹, nego bludnicu i pijanca, a zlodjelo ću razmatrati slijedom pojavâ među ljudskom vrstom, a ne kad ga počinj pojedinac. Mislim da je upravo Kaligula poželio da svekoliki grad Rim ima samo jedan vrat tako da ga uzmogne obezglaviti jednim udarcem. Zbog ljubavi prema ljudskome rodu učinit ću ono što bi taj car bio učinio zbog okrutnosti svoje ćudi, i svaki ću udarac usmjeriti na čitavu zajednicu prijestupnikâ. Istodobno sam posve svjestan da ništa toliko ne širi novine koliko klevetanje i ocrnjivanje neke osobe, no kako moja razmatranja nisu podvrgnuta toj nuždi, ne zapadaju ni u to iskušenje.

Na sljedećem su mjestu moji stranački čitatelji koji me u pismima stalno nukaju neka se osvrnem na postupanje onih drugih. Koliko puta s obiju strana od mene traže da budem nezainteresiran promatrač nepodopština što ih izvodi stranka oporbena onoj kojoj pripada pošiljalac pisma. Prije otprilike dva dana ukorili su me jednim sta-

---

⁶⁹ Drawcansir, u drami *Kazališna proba (The Rehearsal)*, 1671) Georgea Villiersa lik naprasita, krvoločnog nasilnika koji pobjeđuje čitave vojske i izjavljuje da ubija i prijatelja i neprijatelja (v. bilj. 169).

⁷⁰ Starovjeka kurtizana (4. ili 5. st. pr. Kr.).

⁷¹ Silen, u grčkoj mitologiji Dionizov sljedbenik.

rim grčkim zakonom koji svakom čovjeku zabranjuje da pri podjelama u svojoj zemlji ostane neutralan ili ih samo promatra. Međutim, budući da sam veoma siguran da bi moje novine posve izgubile utjecaj kada bi se upustile u skandale ove ili one stranke, pobrinut ću se da se čuvam svega što bi tomu moglo voditi. Ako na bilo koji način mogu ublažiti osobne razdražljivosti ili utišati vrenja u javnosti, svim ću silama oko toga uznastojati, ali nikad neću dopustiti da mi srce predbacuje što sam učinio išta u smjeru povećanja zavada i netrpeljivosti koje iskorjenjuju religiju, nagrđuju vlast i narod čine nesretnim.

To što sam rekao u trima prethodnim odjeljcima veoma će, bojim se, smanjiti broj onih koji mi pišu; stoga čitatelju obećavam: bude li započeo od nekog nagovještaja koji ne umije slijediti, naiđe li na neku uzbudljivu priču koju ne zna ispričati, otkrije li kakav zarazan porok koji je meni promakao, ili čuje za kakvu neobičnu vrlinu što bi ju htio objaviti, ukratko, bude li imao ikakve građe koja bi mogla priskrbiti bezazlenu razbibrigu, ja ću mu pomoći što bolje mogu kako bi ih sročio javnosti za zabavu.

Čitatelj će ustanoviti da je ovaj napis namijenjen kao odgovor mnogima koji su mi pisali, no nadam se da će mi biti oprošteno budem li izdvojio jednoga koji mi je uputio tako skromnu molbu te ne mogu a da joj ne udovoljim.

Spectatoru

15. ožujka 1711.

Gospodine!

Trenutno sam veoma nesretan jer nemam raditi ništa drugo doli brinuti svoja posla, te Vas stoga molim da mi kod Vas date neko malo zaposlenje. Primijetio sam da ste u Londonu imenovali tiskara i knjižara za primaoce pisama i oglasâ za City, te bih se smatrao veoma

*počašćenim kada biste mene imenovali za primaoca pi-
sama i oglašâ za Westminster i za vojvodstvo Lancaster.
Premda ne mogu tvrditi da za taj posao imam dovoljno
sposobnosti, trudit ću se da marljivošću i vjernošću na-
doknadim ono što mi nedostaje u nadarenosti i dubu.*

*Vaš, gospodine,
odani sluga,*

Charles Lillie

Ćudi i navade

III.*

...*Quis enim bonus, aut face dignus
Arcana, qualem Cereris vult esse sacerdos.
Ulla aliena sibi credat mala?*⁹⁵

U jednom od mojih napisa prošloga tjedna bavio sam se dobrom naravi kao posljedicom ljudskoga ustroja; sada ću o njoj govoriti kao o moralnoj vrlini. Dobra narav može čovjeka činiti sebi lakim, a drugima ugodnim, no onaj koji ju posjeduje nije za to zaslužan. Zbog nje se čovjeka ne smije hvaliti ništa više nego što bi ga se hvalilo zbog pravilna pulsa ili dobre probave. Ta dobra narav u ustroju, koju gosp. Dryden negdje naziva mliječnošću krvi⁹⁶, divan je temelj za ovu drugu. Stoga, kako bismo ispitali svoju dobru narav, izrasta li ona iz tijela ili iz uma, temelji li se na duhovnom ili racionalnom dijelu naše prirode, ukratko, je li takva da zaslužuje ikakvu drugu nagradu osim onog tajnovitog zadovoljstva i ugone uma koji su joj bit i osim što nas zbog nje svijet rado prihvaća, moramo ju ispitati prema sljedećim pravilima.

Prvo, djeluje li ona postojano i jednako u bolesti i zdravlju, blagostanju i oskudici; ako nije tako, valja ju smatrati ničim drugim doli zračenjem uma iz neke nove skupine životnih sokova ili iz nekog blažeg optoka krvi. Sir Francis Bacon spominje nekog prepredenog odvjetnika koji ni-

---

* *The Spectator*, br. 177, subota, 22. rujna 1711.

⁹⁵ Lat. ...*Tko je naime dobar, ili dostojan / tajne svjetlosti, kakvim želi biti Cererin svećenik, / zar da ikoju nevolju smatra sebi stranom?* Juvenal, *Satire*, XV. 140-142. Prev. Mirjam Lopina.

⁹⁶ John Dryden, *Kleomen* (*Cleomenes*, 1692), I.1.

kad nije od kakva uglednika tražio uslugu prije večere, već se pobrinuo da svoju molbu podastre u trenutku kad je zamoljenikov um bio slobodan od brige, a têk namiren. Takva kratkotrajna, prolazna dobra narav poput ove, nije ona filantropija, ona ljubav prema ljudskome rodu, koja zaslužuje ponijeti naslov moralne vrline.

Sljedeći način da se provjeri nečija dobra narav jest da se razmotri djeluje li ona prema pravilima razuma i dužnosti; jer ako, budući općenito dobrohotna prema ljudima, ne pravi razliku među svojim ciljevima, ako se bez razlike troši na zaslužne i nezaslužne, ako jednako potmaže dokone i potrebite, ako udovoljava prvome molioocu i obasja bilo koga prije pukim slučajem negoli slijedom odabira, ona može proći kao dražestan poriv, ali ne smije steći naziv moralne vrline.

Treće iskušavanje dobre naravi bit će da ispitamo sami sebe: jesmo li kadri njome se koristiti na svoju štetu a za prave ciljeve, bez obzira na ponešto bola, oskudice ili nepogodnosti što nas zbog toga mogu dopasti; riječju, jesmo li voljni riskirati bilo koji dio svoje sudbine, ugleda, zdravlja ili lagode radi dobrobiti ljudskoga roda. Od svih tih izraza dobre naravi izdvojit ću onaj koji prolazi pod općenitim imenom milosrđa, budući da se sastoji u pomagaju potrebitih i budući da je to ispit kakav nam se nudi gotovo u svako doba i na svakome mjestu.

Predložio bih da svakome komu je sudbina namijenila da ima više nego dovoljno za životne potrebe, bude pravilo da za potrebe siromašnih odvaja dio svoga prihoda. Na to bih gledao kao na žrtveni prinos Onomu koji ima pravo na sve, a za potrebe onih koje, u ulomku koji ću poslije navesti, On opisuje kao svoje predstavnike na Zemlji. Istodobno bismo milosrđem trebali upravljati razborito i oprezno eda ne bismo, dok činimo dobro onima koji su nam stranci, povrijedili vlastite prijatelje ili rođake.

To se možda bolje može objasniti primjerom nego pravilom.

Eugenije je čovjek nadasve dobre naravi i velikodušan iznad svojih mogućnosti, ali i razborit u vođenju svojih poslova, te ono što daje iz milosrđa nadoknađuje dobrim upravljanjem. U očima svijeta Eugenije ima dvije stotine funti godišnje, no on sebe nikad ne procjenjuje na više od sto osamdeset, jer ne smatra da ima pravo na desetinu⁹⁷ pa ju uvijek oduzima za milosrdne svrhe. Toj svoti često dobrovoljno još dodaje toliko te za dobrih godina, a takvima drži one kada je uzmogao priskrbiti više nego obično, dvostruku svotu daje bolesnima i potrebitima. Eugenije sebi propisuje mnogo posebnih dana posta i odricanja eda bi uvećao svoju osobnu banku milosrđa, pa koliko bi u to vrijeme iznosili tekući troškovi stavlja nastranu za potrebe siromašnih. Često ide pješice kamo ga posao zove i prvoj potrebitoj osobi na koju usput naiđe daje šiling koji bi prema uobičajenim cijenama izdao za kočiju. Kad bi se otputio u kazalište ili operu, znam da je običavao za to namijenjeni novac milosrdno preusmjeriti potrebitoj osobi na koju bi naišao i nakon toga bi proveo večer u kavani ili uz prijateljev kamin s mnogo većim zadovoljstvom u sebi nego što bi mu pričinila i najbiranija zabava u kazalištu. Na taj je način on velikodušan, a da sebe ne osiromašuje, i raduje se svojem imanju učinivši ga vlasništvom drugih.

Malo je ljudi koje privatni poslovi toliko sputavaju te ne mogu biti milosrdni na ovakav način, ne nanoseći pritom gubitak ni štetu svojoj obitelji. To znači da kadšto valja žrtvovati kakvu zabavu ili ugodu i tok naših uobičajenih troškova uputiti u boljem smjeru zarad siromašnih. Nije

---

⁹⁷ Nekoć dio prihoda koji se davao Crkvi, poslije Kruni.

to samo, mislim, najrazboritiji i najprikladniji, nego i najvredniji dio milosrđa što ga možemo provoditi u djelo. Na taj način donekle dijelimo potrebe sa siromašnima dok ih pomažemo, pa nismo samo njihovi zaštitnici, nego i supatnici.

Sir Thomas Browne u posljednjem dijelu svoje knjige *Liječnikova vjera*⁹⁸, u kojemu s nekoliko junačkih primjera i plemenitim žarkim osjećajima opisuje svoje milosrđe, spominje onaj stih u mudrim izrekama Salomonovim: *Ja-bvi pozaima tko je siromahu milostiv*.⁹⁹

»U toj je izreci rečeno više«, kaže on, »nego u čitavoj knjižnici propovijedi; i odista, kad bi čitatelj razumio te izreke s naglaskom koji im je dao autor, ne bi nam trebali toliki svesci uputâ: jedan bi nas izvadak učinio časnima.«

Taj je ulomak iz Svetog pisma doista čudesno uvjerljiv, no mislim da ista ta misao seže još dalje u Novom zavjetu, gdje nam naš Spasitelj na najdirljiviji način kaže da će na onome svijetu odijevanje golih, hranjenje gladnih i obilazak zatočenih smatrati djelima njemu učinjenima, te ih tako i nagraditi.¹⁰⁰ Slijedom tih ulomaka iz Svetoga pisma, negdje sam naišao na epitaf milosrdnom čovjeku, koji mi se veoma dopao. Ne mogu se prisjetiti riječi, no smisao je ovaj: što sam potrošio, izgubio sam; što sam posjedovao, ostalo je drugima; što sam dao, ostaje sa mnom¹⁰¹.

---

⁹⁸ *Liječnikova vjera (Religio medici, 1642)*, djelo kojim se proslavio sir Thomas Browne (1605-1682), autor širokih interesa, od religije i medicine do ezoterije.

⁹⁹ Izr 19,17.

¹⁰⁰ V. Mt 25, 35-36.

¹⁰¹ Epitaf o kojem je riječ nalazi se u crkvi Sv. Jurja u Doncasteru i glasi:
*Tko li počiva u grobu tom:
Ja, iz Doncastera Robin, i Margaret mi gospa
imamo ovdje posljednji dom.*

Budući da sam se tako nesmotreno upustio u Sveto pismo, ne mogu odoljeti, a da ne izdvojim mjesta koja sam uvijek s velikim užitkom čitao u Knjizi o Jobu. Taj sveti čovjek tu opisuje kako se ponašao u danima blagostanja, a promatra li se taj opis samo kao proizvod nekog ljudskog pera, ljepša je to slika milosrdna čovjeka dobra srca nego one ikojega drugog autora.

O da mi je prošle proživjet' mjesece, dane one kad je Bog nada mnogom bdio, kad mi je nad glavom njegov sjao žižak a kroz mrak me svjetlo njegovo vodilo;¹⁰² kada uz mene još bijaše Svesilni i moji me okruživahu dječaci, kada mi se noge u mlijeku kupahu, a potokom ulja ključaše mi kamen!¹⁰³ Tko god me slušao, blaženim me zvao, hvalilo me oko kad bi me vidjelo. Jer, izbavljab bijednog kada je kukao i sirotu ostavljenu bez pomoći. Na meni bješe blagoslov izgubljenih, srcu udovice ja veselje vraćab.¹⁰⁴ Bjeħ oči slijepcu i bjeħ noge bogalju, otac ubogima, zastupnik strancima.¹⁰⁵ Ne zaplakab li nad nevoljnicima, ne sažalje mi duša siromaha.¹⁰⁶ Nek' me na ispravnoj mjeri Bog izmjeri pa će uvidjet neporočnost moju!¹⁰⁷ Ako kad prezreh pravo sluge svoga il' slugavke, sa mnogom kad su se parbili, što ću učinit kada Bog

---

*Što potrošib to imadob,
Sad imadem što razdadob,
Što sačuwab to izgubib.*

A. D. 1579.

Prev. Vladimir Pavlinić.

¹⁰² Job 29, 2-3.

¹⁰³ Job 29, 5-6.

¹⁰⁴ Job 29, 11-13.

¹⁰⁵ Job 29, 15-16.

¹⁰⁶ Job 30, 25.

¹⁰⁷ Job 31, 6.

ustane? Što ću odvratit' kad račun zatraži? Zar nas oba on ne stvori u utrobi i jednako sazda u krilu majčinu? Ogluših li se na molbe siromaha ili rasplakah oči udovičine? Jesam li kada sam svoj jeo zalogaj a da ga nisam sa sirotom dijelio?¹⁰⁸ Zar sam beskućnika vidio bez odjeće ili siromaha kog bez pokrivača a da mu bedra ne blagosloviše mene kad se runom mojih ovaca ogrija? Ako sam ruku na nevina podigao znajuć' da mi je na vratima branitelj, nek' se rame moje od pleća odvali, i nek mi ruka od lakta otpadne!¹⁰⁹ Zar se obradovah nevolji dušmana i likovah kad ga je zlo zadesilo, ja koji ne dadoh griješiti jeziku, proklinjući ga i želeći da umre?¹¹⁰ Nikad nije stranac vani noćivao, putniku sam svoja otvarao vrata.¹¹¹ Ako je na me zemlja moja vikala, ako su s njom brazde njezine plakale; ako sam plodove jeo ne plativši, i ako sam joj ojadio ratare, neka mjesto žita po njoj ničekorov, a mjesto ječma nek posvud kukolj raste!¹¹²

---

¹⁰⁸ Job 31, 13-17.

¹⁰⁹ Job 31, 19-22.

¹¹⁰ Job 31, 29-30.

¹¹¹ Job 31, 32.

¹¹² Job 31, 38-40a.

Ženska čeljad

IV.*

...*Concordia discors*.¹⁴⁴

Žene su po naravi mnogo vedrije i veselije od muškaraca, bilo zato što im je krv pročišćenija, tkivo finije, a tjelesni sokovi¹⁴⁵ lakši i nestalniji, bilo zato, kako neki misle, što u samoj duši možda ne postoji nikakav spol; ja neću hiniti da to kanim riješiti. Budući da je živahnost dar ženâ, ozbiljnost je dar muškaraca. Stoga svatko od njih treba paziti na tu osobitu sklonost koju im je u duh usadila priroda eda ih ona ne bi odveć povukla i skrenula s putova razuma. To će se sigurno dogoditi bude li jedna svakom riječju i djelom utjecala na karakter tako da postane krut i strog, a druga da postane brz i lakomislen. Muškarci se moraju čuvati da ih ne općini svojevrsna okrutna filozofija, a žene pak lakoumno udvaranje. Ne poštuju li se te mjere opre-

---

* *The Spectator*, br. 128, petak, 27. srpnja 1711.

¹⁴⁴ Lat. ...*Skład u neskladu*. Misao starogrčkih filozofa o četirima elementima (zraku, zemlji, vodi, vatri) koji, mada raznorodni, čine cjelinu. Addisonov navod je iz Lukanova djela *Farsalija* ili *Gradanski rat* (*Pharsalia* ili *Bellum civile*, 1. 98).

¹⁴⁵ Prema hipokratskoj fiziologiji i Galenovu učenju osnova je pokretačke životne snage trovrсна, sa središtem u trima glavnim organima: *jetri* (središte prirodnoga soka: načelo prirodnih funkcija, rasta, hrane i plodnosti; proistječe iz krvi); *srcu* (središte životnoga soka: nastaje mišanjem disanja i prirodnoga soka; tijelu daje toplinu i život); *mozgu* (središte najplemenitijeg soka, soka duše: odgovornog za osjetilnu percepciju, mišljenje i kretanje).

za, muškarac će se često izroditi u cinika, a žena u koketu, muškarac postat će mrk i zlovoljan, a žena drska i hirovita.

Po ovome što sam rekao može se zaključiti da su muškarci i žene načinjeni kao uzajamne protuslike: muževljeve muke i tjeskobe ublažava ženina živahnost i dobra narav. Kad su dobro ugođene, brižnost i vedrina idu ruku pod ruku, pa kao i valjano opremljenu brodu obitelji ne nedostaju ni jedra ni teret.

Prirodoslovci su zamijetili (jer dok boravim na selu, ondje mi je pribavljati simboliku) da se samo mužjaci pticâ glasaju, da počinju pjevati malo prije doba parenja i završavaju malo nakon njega, te da, dok ženka sjedi na jajima, mužjak uglavnom stoji na obližnjoj grani gdje ga ona može čuti, i dokle god ona sjedi na jajima, on ju na taj način zabavlja i pjesmama joj krati vrijeme.

Taj ugovor među pticama vrijedi samo dok se leglo mladih ne osovi na noge; stoga u pernatostoj vrsti skrb i naponi bračnoga stanja, ako to smijem tako nazvati, u prvom redu leže na ženi. Nasuprot tomu, kako su u našoj vrsti muškarac i žena doživotno združeni, a glavni teret leži na prvome, priroda je sva mala umijeća tješnja i umiljavanja podarila ženi eda bi ona, primjenjujući ih neprekidno i prilježno, mogla svoga druga raspoložiti i bodriti u izdržavanju obitelji i odgajanju djece. To se međutim ne mora shvatiti odveć doslovno, kao da iste dužnosti nisu često recipročne i obvezujuće za obje strane, nego samo kao iznošenje onoga što je kanda opća namjera prirode u pogledu različitih sklonosti i darova koji su dodijeljeni različitim spolovima.

No, koji god bio razlog s kojeg su muškarac i žena napravljeni tako različite naravi, promotrimo li ponašanje ljepšega spola, uvidjet ćemo da njegove pripadnice radije druguju s osobom koja im je slična po toj lakoj i nestalnoj naravi što im je prirođena, nego s onom koja tu na-

rav umije smiriti i uravnotežiti. Stara je žalopojka da će se prije povesti za gizdelinom, nego za razumnim čovjekom. Kad vidimo glasna i pričljiva momka, puna neukusne živahnosti i smijeha, usudili bismo se proglasiti ga miljenikom ženâ: bučnost i lepet postignuća su kojima one ne mogu odoljeti. Da skratim, strast obične žene prema muškarcu nije ništa drugo doli ljubav prema sebi usmjerena na drugi predmet: ona bi da joj je ljubavnik žena u svemu osim u spolu. Ne poznajem bolji primjerak satire o toj strani ženskoga roda nego što su stihovi gosp. Drydena: »Lakoumni naš spol hvata se za vanjski izgled i praznu buku, te sebe u muškarcu voli.«¹⁴⁶

Tu je izvorište beskrajnih nevolja toga spola i često ih združuje s muškarcima koji sebe drže jednako finim bićima kakva su one; a dogodi li se te su dobroćudni, poslužiti će tek da im raspu imutak, raspale ludosti i još im otežaju nesmotrenim odavanjem tajni.

Ista ta ženska lakoumnost nije ništa manje kobna poslije vjenčanja, nego što je bila prije njega: njihova imaginacija vidi vjerna, razborita muža kao kakvu poslušnu i pripitomljenu životinju, pa im misli upravlja onom finom, veselom gospodinu koji se smije, pjeva i kudikamo ljepše odijeva.

Kao što ta nevaljala živahnost čudi odvodi srce običnih žena na stranputicu kad biraju ljubavnika ili postupaju s mužem, ona jednako štetno utječe na njihovu djecu, koju uče da postignu sva ona uzvišena savršenstva što zapinju za oko njihovoj majci. Kod svoga sina divi se onomu što je voljela kod svoga udvarača i na taj način pridonosi svime što može ne bi li produžila svoje postojanje u bezvrijednu potomku.

---

¹⁴⁶ Iz tragedije *Edip (Oedipus, 1, 1)* koju su 1678. napisali John Dryden i Nathaniel Lee. V. bilj. 201.

Faustina¹⁴⁷ je u mladosti bila živi primjer te vrste ženâ. Pa iako je bila udata za Marka Aurelija, jednoga od najvećih, najmudrijih i najboljih rimskih careva, smatrala je da je običan gladijator mnogo naočitiji gospodin, pa se toliko trsila da svog sina Komoda oblikuje prema vlastitim predodžbama o finu muškarcu te je ovaj kad je na prijestolju naslijedio oca, postao najblesaviji i najrazuzdaniji tiranin koji je ikada stajao na čelu Rimskoga Carstva, istakavši se samo u šakanju i prosipanju mozga. Budući da nije imao smisla za pravu slavu, vidimo ga na nekoliko sačuvanih medalja i kipova opremljena poput Herkula, s toljagom i lavljom kožom.

Na ovo su me razmišljanje naveli likovi jednog ladanjskoga gospodina i njegove gospođe o kojima sam čuo, a žive nekoliko kilometara daleko od sir Rogera¹⁴⁸. Žena je stara koketa koja vječno čezne za gradskim zabavama, a muž mrzovoljan seljak koji se namršti i uzruja na sâm spomen grada. Žena je sušta izvještačenost, a muž uro-njen u grubost: gospođa ne može podnijeti ševe i slavuje, mrzi dosadne ljetne dane i zlo joj je od pogleda na sjenovite šume i žuboreće potoke; muž se pita kako se ikomu mogu svidati budalaštine kakve su drama i opera te od jutra do večeri baca drvlje i kamenje na kicoše i napir-litane dvorjane. Djeca su odgojena prema tim različitim uvjerenjima svojih roditelja. Sinovi slijede oca po njegovu terenu, a kćeri majci čitaju gomile ljubavnih pisama i romana. Na ovaj se način postigne da djevojke gledaju na oca kao na klauna, a dječaci na majku ništa bolje nego što zaslužuje.

---

¹⁴⁷ Anija Galerija Faustina (Annia Galeria Faustina 125–176), kći rimskoga cara Antonia Pia i žena cara i filozofa Marka Aurelija (vladao od 161. do 180). Njihov sin Komod vladao je od 180. do 192.

¹⁴⁸ Sir Roger de Coverley, v. bilj. 40.

Koliko se razlikuje život Arista i Aspazije?¹⁴⁹ Nedužnu živahnost jednoga smiruje i obuzdava vedra ozbiljnost drugoga. Žena stječe mudrost u raspravama s mužem, a muž dobro raspoloženje u razgovorima sa ženom. Arist ne bi bio tako drag da nije njegove Aspazije, niti Aspazija toliko cijenjena da nije njezina Arista. Njihove su vrline stopljene u njihovoj djeci, pa čitavu obitelj prožima nepomućeni duh dobrohotnosti, spokoja i zadovoljstva.

---

¹⁴⁹ Likovi iz popularnog odgojnog štiva *Obiteljske slike, ili Crtice iz kućnog života*. Prvi dio: *Arist i Aspazija, ili Sretni par (Family Pictures, or, Sketches from Domestic Life, by a Lady. I. Aristos and Aspasia, or, The Happy Pair)*. Objavljivano je u različitim oblicima; pretisak izišao u *New Novelist's Magazine* 1786.

Onkraj Otoka

II.*

*Felices errore suo...*¹⁹²

Amerikanci vjeruju da sva bića imaju dušu, ne samo muškarci i žene nego i životinje i biljke, pa čak i tako bezživotne stvari kao što su klade i kamenje. Isto to vjeruju i za sva djela ljudskih ruku kao što su noževi, brodovi, povećala, a kad te stvari nestanu, duša im ode na drugi svijet koji nastanjuju duhovi muškaraca i ženâ. S tog razloga uz tijelo mrtvoga prijatelja uvijek polažu lûk i stelice eda bi se njihovim dušama mogao poslužiti na drugome svijetu kao što se njihovim drvenim tijelima služio na ovom svijetu. Ma koliko se besmislenim činilo takvo razmišljanje i naši europski filozofi izložili su nekoliko jednako nevjerovatnih mišljenja. Osobito neki Platonovi sljedbenici, kad govore o svijetu idejâ, zabavljaju nas ništa manje pretjeranim i fantastičnim supstancijama i bićima. Mnogi aristotelijanci jednako su nerazgovijetno govorili o oblicima supstancije. Samo ću navesti primjer Alberta Velikog¹⁹³, koji u svojoj raspravi o magnetu tvrdi da će vatra uništiti njegova magnetska svojstva i kaže da je osobitu pozornost

---

* *The Spectator*, br. 56, petak, 4. svibnja 1711.

¹⁹² Lat. *Sretni u svojoj pogrešci* [...]. Lukan, *Farsalija* ili *Gradanski rat*, I. 454 (*Pbarsalia* ili *Bellum civile*). Prev. Mirjam Lopina.

¹⁹³ Albert Veliki (lat. Albertus Magnus), dominikanac, crkveni naučitelj (1193–1280). U alkemiji su se hlapljivi, isparivi dijelovi zvali duh, duša i akcidencija. Vjerovalo se da postoji razlika između kamena i duha, kao između tijela i duše, supstancije i akcidencije.

posvetio jednome magnetu koji se sjajio u hrpi gorućeg ugljena te uočio kako iz njega izlazi plava isparina za koju vjeruje da je oblik supstancije, to jest, prema našem zapadnoindijanskom izričaju, duša magneta.

U Amerikanaca postoji predaja o jednom njihovu sunarodnjaku koji se vizijom spustio u veliko spremište duša, odnosno, kako mi to ovdje zovemo, na drugi svijet, te da je po povratku svoje prijatelje potanko izvijestio o svemu što je vidio u tim predjelima preminulih. Jedan moj prijatelj kojega sam već spomenuo¹⁹⁴, nagovorio je jednog tumača indijanskih kraljeva neka ih, ako je moguće, pita što u njih kaže predaja o toj stvari. Koliko je mogao saznati nakon mnogih pitanja koja im je višekratno postavio, posrijedi je manje-više sljedeće.

Vidjelac imenom Marraton, nakon što je dugo putovao prostorom podno šuplje planine, stigao je napokon na granicu svijeta duhova, ali nije mogao u nj ući zbog guste šume grmova, kupinâ i oštra trnja, isprepletenih toliko zakučasto te nije bilo moguće proći između njih. Dok se osvrtao ne bi li ugledao kakav trag ili put kojim bi se mogao probiti, spazio je ogromna lava kako ondje čuč i gleda ga kao kad vreba plijen. Indijanac je smjesta okrenuo natrag, no lav se naglo podigao i skočio prema njemu. Kako nije uza se imao nikakva oružja, sagnuo se da rukom dohvati velik kamen, ali na svoje beskrajno iznenađenje nije dohvatio ništa i ustanovio je da je navodni kamen bio tek svoja prikaza. Koliko god ga je to razočaralo, toliko ga je razveselilo ono drugo, kad je ustanovio da lav, koji mu je dohvatio lijevo rame, nema snage da ga ozlijedi jer je tek duh proždrljiva stvora koji izgleda kao onaj stvarni. Netom se oslobodivši nemoćna neprijatelja, zaputio se

---

¹⁹⁴ V. *Onkraj Otoka*, I.

prema šumi; nakon što ju je neko vrijeme pregledavao, pokušao se probiti kroz jedan dio koji mu je izgledao manje gust od ostalih, no opet je na svoje veliko iznenađenje ustanovio da se grmlje ne opire, pa je kroz trnje i kupine prolazio jednako lako kao i kroz prazan prostor; ukratko, čitava šuma nije bila ništa drugo doli šuma sjenâ. Odmah je zaključio da je taj veliki gustiš trnja i grmlja namijenjen za svojevrsnu ogradu ili živicu za duhove koje okružuje, te da bi njihove meke supstancije vjerojatno razdrli ti tanki šiljci i bodlje, inače preslabi a da se utisnu u išta od krvi i mesa. S tom je mišlju odlučio zaputiti se tom zamršenom šumom, kadli je malo-pomalo počeo osjećati kako ga zapuhuju miomirisni koji su, što je dalje odmicao, postajali sve jači i slađi. Nije daleko odmakao kad je zamijetio da je trnju i bodljama došao kraj, a na njihovu se mjestu našle tisuće zelenih stabala prekrivenih cvjetovima najfinijih mirisa i boja koji su oblikovali gustiš ugone, kao svojevrsni obrub onih bodljikavih prizorišta kroz koja je prije toga prolazio. Dok je izlazio iz toga ljupkog dijela šume i zaputio se k proplancima, ugledao je nekoliko konjanika koji su projurili mimo njega i nedugo nakon toga začuo lavež čopora pasa. Nije dugo slušao prije nego što je ugledao prikazu mliječnobijela konja s mladim jahačem na leđima koja je punom svojom duljinom grabila za dušama stotinjak biglova koji su lovili duh jednog zeca što je neizrecivo hitro bježao pred njima. Kad mu se čovjek na mliječnobijelom konju približio, pozorno ga je pogledao i ustanovio da je to mladi kraljević Nicharagua koji je umro prije pola godine i kojega su zbog velikih njegovih vrlina tada oplakivali diljem zapadnih krajeva Amerike.

Netom je izišao iz šume, zaokupio ga je takav krajolik cvjetnih livada, zelenih tratina, žuborećih potoka, osunčanih brežuljaka i sjenovitih dolina te ga nije umio opisati vlastitim riječima, niti su ga drugi mogli zamisliti. Taj su

blaženi predio nastavali rojevi duhova predanih kojim god poslovima ili zabavama po svojoj volji. Neki su se poigrali s likom ždrebeta, neki su bacali sjenu motke, neki su krotili prikazu konja, a sva sila njih zaokupila se domišljatom ručnom izradom pomoću duša preminulih pomagala, kako u indijanskom jeziku nazivaju izgorjelo ili slomljeno oruđe. Dok je putovao tim ubavim prizorištem, često je dolazio u napast da ubere raznovrsno cvijeće koje se u velikom broju prostiralo posvuda oko njega i kojeg mnoge vrste u svojoj zemlji nije nikada vidio. No brzo je ustanovio da ono, iako predmet njegova vida, nije dostupno i njegovu dodiru. Naposljetku je došao na obalu jedne velike rijeke; kako je bio dobar ribar, neko je vrijeme ondje stajao i promatrao ribiča koji je ulovio mnogo različitih riba što su se bacakale oko njega.

Trebao sam reći čitatelju da je taj Indijanac bio prije oženjen jednom od najvećih ljepotica u svojoj zemlji i s njom je imao nekoliko djece. Taj je par bio toliko na glasu zbog svoje ljubavi i vjernosti te Indijanci sve do dana današnjega, kad oženjenu muškarcu daju da uživa u svojoj ženi, požele neka oni žive kao Marraton i Yaratilda. Marraton nije dugo stajao uz ribiča kad je spazio sjenu svoje ljubljene Yaratilde, koja ga je već neko vrijeme motrila prije no što će ju ugledati. Ruke je raširila prema njemu, potoci suza potekli su joj iz očiju; izgledom, rukama i glasom dozivala ga je k sebi, a istodobno se činilo da mu govori kako se rijeka ne može prijeći. Tko bi umio opisati strast sazdanu od radosti, tuge, ljubavi, čežnje, zapanjenosti koja je obuzela Indijanca kad je ugledao svoju dragu Yaratildu! Ničim ju nije mogao izraziti doli suzama što su mu poput rijeke potekle obrazima dok ju je gledao. Nije dugo ostao u tom položaju prije no što će se baciti u rijeku pred sobom; a ustanovivši da je to tek utvara rijeke, hodao je po koritu sve dok nije izašao na drugoj strani.

Kad se približio Yaratildi i ona mu se bacila u naručje, Marraton je poželio da se oslobodi tijela koje ga priječi da ju zagrlji. Nakon mnogih obostranih pitanja i milovanja odvela ga je do sjenice koju je vlastitim rukama ukasila svime što se moglo naći u tim cvjetnim krajevima. Učinila ju je veselom koliko se ne može ni zamisliti, i svaki joj dan dodavala nešto nova. Dok je Marraton stajao zadivljen nezrecivom ljepotom njezina boravišta i ushićen miomirisom što se širio iz svakoga dijela, Yaratilda mu je rekla da je tu sjenicu pripremila za njegov doček, znajući da će ga štovanje što ga iskazuje svome bogu i odanost ljudima sigurno dovesti na to sretno mjesto kad god njegovu životu bude došao kraj. Potom mu je dovela dvoje njihove djece koja su umrla prije nekoliko godina i koja s njom borave u toj ljupkoj sjenici, te mu savjetovala neka onu djecu koja su i dalje s njim odgaja tako da se svi u drugome životu mogu sresti na tom sretnom mjestu.

Predaja nam dalje kazuje da je poslije toga vidio ona tmurna boravišta koja zapadaju zle ljude nakon smrti, i spominje nekoliko mora od rastopljenog zlata s potopljenim dušama barbarskih Europljana koji su mačem pobili tolike tisuće jadnih Indijanaca zarad toga dragocjenog metala. Međutim, nakon što sam dotaknuo glavne točke te predaje i prekoračio opseg svoga napisa, neću duljiti o tome.

O UMJETNOSTI I STVARALAŠTVU

Tragedija, komedija...

III.*

*Ac ne forte putes me, quae facere ipse recusem,
Cum recte tractent alii, laudare maligne,
Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus, et modo me Thebis, modo ponit Athenis.*²⁰⁴

Engleski pisci tragedijâ obuzeti su mišlju da, kad prikazuju krepostan ili nedužan lik u nevolji, taj lik ne smiju napustiti sve dok ga iz nje ne izbave ili ga učine pobjednikom nad njegovim neprijateljima. Na tu ih je zabludu navelo smiješno naučavanje moderne kritike da moraju jednako rasporediti nagrade i kazne te nepristrano provesti pjesničku pravdu. Ne znam tko je prvi uveo to pravilo, no siguran sam da ono nema uporišta ni u prirodi, ni u razumu, a ni u praksi starih pisaca. Znamo da se i dobro i zlo, bez razlike, događa svim ljudima s ove strane groba, a kako je osnovna svrha tragedije da publici u duši pobudi sažaljenje i strah, taj ćemo veliki cilj upropastiti budemo li kreposti i nedužnosti uvijek dodjeljivali sreću i uspjeh. Kakvi god križevi i razočaranja mučili dobra čovjeka tijekom neke tragedije, malo će se dojmiti naše duše znademo li

---

* *The Spectator*, br. 40, ponedjeljak, 16. travnja 1711.

²⁰⁴ Lat. *I da ne misliš možda, tek škrtro da bvalim što ne bib / i sam stvoriti mogo, dok drugi se s uspjehom takme: / meni se čini, da može po napetom užetu bodat / pjesnik onaj što tišti tjeskobom mi ispraznom prsa, / podžiže, smiruje zatim, ispunjava varavom stravom, / ko da je vrač, i u Tebu me sad, u Atenu sad meće.* Horacije, *Epistule* II, 1. Augustu 208-213. Op. cit.

da će na kraju posljednjeg čina ostvariti svoje naume i žudnje. Kad ga vidimo uronjena u dubinama nevoljâ, skloni smo se tješiti jer smo sigurni da će iz njih naći izlaz te da će njegov jad, ma koliko sada bio velik, uskoro završiti u radosti. S toga su se razloga stari pisci tragedijâ prema ljudima u svojim djelima odnosili onako kako se prema njima odnosi život, pa je krepost kadšto nosila sreću, kadšto jad, kako je to bilo u priči koju su izabrali ili onako kako bi na najprikladniji način djelovali na svoju publiku. Aristotel razmatra tragedije pisane na oba načina pa zamjećuje da bi se one koje završavaju nesretno uvijek ljudima svidjele i ponijele nagradu u javnim dramskim nadmetanjima, za razliku od onih sa sretnim završetkom. Sažaljenje i strah u duši izazivaju ugodno nužnu bol i učvršćuju publiku u nadasve ozbiljnoj sabranosti misli, mnogo dugotrajnijoj i ljepšoj od ikakvih malih, prolaznih naleta veselja i zadovoljstva. U skladu s time nalazimo da su među našim engleskim tragedijama uspjelije one u kojima su miljenici publike potonuli pod svojim nedaćama, negoli one u kojima su se od njih oporavili. Najbolji komadi te vrste su: *Siroče*, *Sačuvana Venecija*, *Aleksandar Veliki*, *Teodozije*, *Sve za ljubav*, *Edip*, *Oroonoko*, *Otelo*²⁰⁵ itd. Divnu takvu tragediju *Kralj Lear* napisao je Shakespeare, no moje je skromno mišljenje da je, ovako preuređena²⁰⁶ prema tlap-

---

²⁰⁵ *Siroče* (*The Orphan*, 1680) i *Sačuvana Venecija* (*Venice Preserv'd*, 1682) Thomasa Otwaya, v. bilj. 142; *Aleksandar Veliki* (*Alexander the Great*, poznato i kao *The Rival Queens*, 1677) i *Teodozije* (*Theodosius ili Force of Love*, 1680) Nathaniela Leea; *Sve za ljubav* (*All for Love* ili *Anthony and Cleopatra*, 1678) Johna Drydena; *Edip* (*Oedipus*, 1679) zajedničko djelo Johna Drydena i Nathaniela Leea; *Oroonoko* (1678) Thomasa Southernea; *Otelo* (*Otello*, 1604-1605) Williama Shakespearea.

²⁰⁶ Nathum Tate, engleski dramatičar (1652-1715), tako je 1681. adaptirao Shakespearova *Kralja Leara* da je, uz ostale izmjene, tragediji dao i

njama o pjesničkoj pravdi, izgubila pola svoje ljepote. Istodobno moram priznati da postoje veoma plemenite tragedije koje su uobličene prema tom drugom uzorku i završavaju sretno, dapače, mnoge dobre tragedije koje su napisane otkako je započela ta vrsta kritike, krenule su tim putem: primjerice *Nevjesta u crnini*, *Timur*, *Odisej*, *Fedra i Hipolit*,²⁰⁷ te većina onih gosp. Drydena. Moram isto tako priznati da su mnoge Shakespeareove tragedije i nekoliko slavni antičkih tragedija također oblikovane na taj način. Stoga ja ne prigovaram tom načinu pisanja tragedijâ, nego kritici koja bi ga htjela uspostaviti kao jedini način pisanja, a time bi veoma skućila englesku tragediju i možda krivo usmjerila talent naših pisaca.

Tragikomedija, koja je proizvod engleskoga kazališta, jedan je od najnakaznijih izuma što su se ikad pojavili u pjesničkoj misli. Neki bi se autor mogao jednako tako domisliti da u jednoj pjesmi ispreplete pustolovine Enejine i Hudibrasove, kad već piše takav šareni komad radosti i tuge. Ali besmislenost tih uradaka tako je vidljiva te o tome neću više duljiti.

Zamjerke koje se upućuju tragikomediji mogu se donekle uputiti i svim tragedijama koje imaju dvostruk zaplet, a isto su tako češće na engleskim pozornicama nego na drugima. Jer premda se tugovanje publike na takvim izvedbama ne mijenja u drugo raspoloženje kao u tragikomedijama, ono se odvraća drugim predmetom koji slabi zaokupljenost publike glavnom radnjom i, odvođeći ju u druge kanale, prekida plimu tuge. Ta se nepriličnost ipak u velikoj mjeri može izliječiti, ako ne i posve ukloni-

---

sretan završetak.

²⁰⁷ *Nevjesta u koroti* (*The Mourning Bride*, 1697) Williama Congrevea; *Timur* (*Tamerlane*, 1701) i *Odisej* (*Ulysses*, 1705) Nicholasa Rowea; *Fedra i Hipolit* (*Phaedra and Hippolitus*, 1707) Edmunda Smitha.

ti, vještim odabirom podzapleta, koji može biti dovoljno blisko povezan s glavnim zapletom da pridonese njegovu zaokruženju te bude zaključen istom katastrofom.

Postoji još jedna pojedinost koja se može ubrojiti u boljke, ili prije u lažne ljepote naše engleske tragedije. Mislim na one govore koji su opće poznati pod nazivom bombastičnost. Topli i strastveni dijelovi tragedije uvijek se najviše doimlju publike: stoga često vidimo kako glumci govore silovito i s velikim žarom neke dijelove tragedije koje je autor takvima napisao i odredio da se imaju tako glumiti. Znao sam vidjeti kako si je Powell²⁰⁸ tom majstorijom pribavlja gromki pljesak. Pjesnici koji poznaju tu tajnu, često su glumcu davali priliku za emocije tako što su dodavali silovitost riječima gdje nije bilo strasti, ili sagorijevajući stvarnu strast u šuplju frazu. To je usta naših junaka napunilo bombastikom i dalo im osjećaje koji proistječu iz napuhana, a ne velika duha. Neprirodni uzvici, kletve, zaklinjanja, huljenja, prkos ljudskomu rodu i bijes bogova često kod publike prolaze kao vrhunske misli pa shodno tomu izmamljuju beskrajn pljesak.

Ovdje bih dodao pripomenu za koju se bojim da bi našim piscima tragedijâ možda pogrešno poslužila. Budući da su naši junaci uglavnom ljubavnici, njihovo ih napuhavanje i hvalisanje na pozornici veoma preporučuje ljepšem dijelu publike. Dame uvelike veseli kad vide čovjeka kako u jednom prizoru vrijeđa kraljeve ili prkosi bogovima, a u sljedećem se baca pred noge svojoj gospi. Neka se ponaša uvredljivo prema ljudima i bijedno prema ljubljenoj, pa se kladim deset prema jedan da će se na blagajnama pokazati miljenikom. Dryden i Lee u nekoliko su svojih tragedija s priličnim uspjehom primijenili tu tajnu.

---

²⁰⁸ George Powell, engleski glumac i dramatičar (?/1668-1714).

Ali da pokažem kako bombastičnost godi i povrh najispravnije i najprirodnije misli koja se ne izgovara sa žestinom, volio bih da čitatelj, kad pogleda tragediju *Edip*, razmotri kako tiho junak biva otpravljen na kraju trećega čina nakon što izgovori sljedeće stihove, u kojima je misao vrlo prirodna te izaziva sažaljenje:

*Vama, o bozi, uzdižem molitvu svoju:
Zloću mi otkrijte ili vrlinu moju.
Bespućem sudbe hod moj slijepo vrluda,
Od puta zla bježim, a vraćam se tuda.
Zakon nek vaš me iz te izbavi muke,
Čisto je moje srce, iako grešne su ruke.*²⁰⁹

Promotrimo, potom, s kako gromovitim pljeskom on napušta pozornicu nakon bezbožništva i proklinjanja na završetku četvrtog čina, pa ćete se čuditi publici koja je istodobno toliko proklinjana, a toliko zadovoljna:

O što tako često u Ateni se vidjelo, [gdje, usput rečeno, pozornice nije bilo još mnogo godina poslije Edipa] diže se pozornica i spušta velik oblak; tako sad u svakom dijelu mogao bih opaziti svijet taj sumoran i sav mu krov mramoran uzet' ko' ruke Jupitrove i smrvit ljudski rod. Jer svi elementi, itd.

---

²⁰⁹ Prev. Vladimir Pavlinić.

Duh i njegov izraz

II.*

...operose nihil agit.²⁷⁸

Sasvim je nedvojbeno da bi svatko, kada bi mogao, htio biti čovjekom od duha; usprkos tomu što će cjepidlake, tobože ljudi duboki i temeljiti, omalovažiti djela ugladena pisca kao trice i kućine, svi će se, ukaže li se prilika, svim silama pomučiti ne bi li dosegнули značajke onih koje tobože preziru. S toga ih razloga često nalazimo kako se trude oko djela mašte, čija ih pak izvedba stoji beskrajnih duševnih boli. Prava istina leži u tome da je bolje biti galijot nego čovjek od duha, ako potonji ima zaraditi taj naslov po onim opširnim tričarijama što su ih sročili autori počesto velebne učenosti, ali nikakva dara.

U prijašnjem sam napisu spomenuo neke drevne pisce čija su djela izraz lažnoga duha, a u ovome ću čitatelju predočiti još jednu ili dvije vrste pisaca kojih je u tim istim razdobljima bilo u izobilju. Prvo ću prikazati lipogramatičare ili drevne ispuštače slova: njima bi se bez ikakva razloga zamjerilo koje slovo abecede pa ga nijednom ne bi pustili u pjesmu. Jedan imenom Trifiodor²⁷⁹ bio je veliki majstor takva pisanja. Sastavio je *Odiseju*, ep u dvadeset četiri knjige o Uliksovima pustolovinama, gdje je iz prve

---

* *The Spectator*, br. 59, utorak, 8. svibnja 1711.

²⁷⁸ Lat. ...marljivo ništa ne radi. Seneka, *Paulinu*, o kratkoći života (*De brevitate vitae ad Paulinum*, *Dialogi* VIII, 13.1.) Prev. Mirjam Lopina.

²⁷⁹ Trifiodor, grčki epičar (5. st.).

knjige protjerao slovo A, a knjigu je nazvao Alfa, kao *lucus a non lucendo*²⁸⁰, jer u njoj nema Alfe. Na drugu je knjigu s istoga razloga upisao Beta. Ukratko, pjesnik je redom isključio dvadeset četiri slova i pokazao im, jednom po jednom, kako može bez njih.

Mora da je bilo vrlo zabavno gledati toga pjesnika kako izbjegava grešno slovo kao što bi netko drugi izbjegavao pogrešnu mjeru i kako od njega bježi kroz nekoliko grčkih narječja kad bi ga pritisnulo u kojem slogu. Jer i najprikladnija i najvrsnija riječ u jeziku bivala je odbačena, poput dijamanta s greškom, ako ju je okaljalo pogrešno slovo. O toj bih stvari tek pripomenuo da bi po svoj prilici, kad bi spomenuto djelo još postojalo, naše učene cjepidlake *Odiseju* Trifiodorovu spominjale češće nego *Odiseju* Homerovu. Kakvo bi neiscrpno vrelo zastarjelih riječi i izraza ona bila, neobičnih barbarizama i rusticizama, apsurdno pisanih riječi i zamršenih narječja! Uopće ne dvojim da bi se smatrala jednim od najvrednijih blaga grčkoga jezika.

Jednako tako u starih nalazim i onu domišljatu zamisao što ju moderni nazivaju rebus, a koja ne potapa jedno slovo, nego čitavu riječ i na njezino mjesto stavlja sliku. Dok je Cezar bio gospodar rimske kovnice novca, dao je na poleđinu javnoga novca staviti sliku slona, jer je u punskom jeziku riječ *cezar* označavala slona. Cezar se tomu

---

²⁸⁰ Primjer apsurdne etimologije. Lat. doslovno: šumarak (*lucus*) zato što nije osvijetljen (*luceo*: svijetliti). Autor te dosjetke navodno je rimski gramatičar Servije Mauro ili Marije ili Honorat (*Servius Maurus* ili *Marius* ili *Honoratus*), s kraja 4. stoljeća; njome je htio ismijati etimologije kakve su predlagali neki gramatičari. Igra riječima temelji se na riječi *lucus* (tamni šumarak) koja izgleda slično kao i riječ *lucere* (svijetliti), pa se tvrdi da je prva riječ potekla od druge zato što među stablima u šumi nema svjetla.

lukavo domislio, jer se protivilo zakonu da kakva osoba dade vlastiti lik otisnuti na javni novac. Ciceron, toga imena po osnivaču rečene obiteljske loze, koji je na nosu imao izraslinu nalik slanutki, a što *cicer* znači na latinskome²⁸¹, naredio je da se umjesto *Marcus Tullius Cicero* u javni spomenik urežu riječi *Marcus Tullius* i nakon njih slika slanutka. To je učinio vjerojatno kako bi pokazao da se ne srami ni svojega imena ni svoje obitelji, premda su mu zavidni takmaci često oboje predbacivali. Na isti način očitavamo i glasovitu građevinu s likovima žabe i guštera²⁸²; te su riječi u grčkome bila imena graditeljâ kojima zakon njihove zemlje nije dopuštao da ime napišu na vlastita djela. S istog se razloga misli da konjska čupa na drevnoj konjaničkoj skulpturi Marka Aurelija iz daljine nalikuje obličju sove, a to je imalo upućivati na domovinu kipara koji je po svoj prilici bio Atenjanin. Ta je vrsta domišljatosti bila veoma u modi među našim sunarodnjacima prije stoljeća-dva, no oni ga nisu primjenjivali u svojim djelima zbog kakva skrivena razloga kao oni gore spomenuti, nego naprosto zato da pokažu domišljatost. Od bezbroj primjera te vrste ovdje ću izložiti domišljaj stanovitoga gosp. Newberrya što ga spominje naš učeni Camden u svojim *Ostacima*²⁸³. Kako bi gosp. Newberry

---

²⁸¹ Cicer arietinum, rod iz porodice grahoricâ Fabaceae; u Dalmaciji se ponegdje upotrebljava talijanizam *čicer* ili *čičvarda*.

²⁸² Grčki graditelji Batrachus (grč. *bátrakbos*, žaba) i Saurus (grč. *saiuros*, gušter), djelovali su u Rimu za Augustinove vladavine i ondje navodno sagradili dva hrama. Kako im nije bilo dopušteno uklesati ime, na dva su stupa uklesali likove žabe i guštera. Navodno su ti likovi prepoznati i u nekim slojevima rimske crkve St. Lorenzo fuori mura (Sv. Lovro izvan zidinâ).

²⁸³ William Camden, engleski povjesničar (1551–1623). Djelo *Ostaci* (*Remains*, 1605) sâm je nazvao »krhotinama« (*rubble*) nekog svoga zamišljenog većeg djela..

svoje ime predočio slikom, uz vrata je kao cimer objesio sliku tisova stabla s nekoliko bobica, posred kojih s debele grane visi veliko zlatno *N*, što bi uz pripomoć pogrešnog pisanja tvorilo riječ *Newberry*²⁸⁴.

Zaključit ću ovu temu rebusom što je nedavno isklešan u pješčenjaku i podignut nad dvama ulazima u Blenheim House²⁸⁵: lik groznog lava u komadiće razdire malenoga pijetla. Da bi se ta domislica bolje razumjela, moram svoga engleskog čitatelja upoznati s tim da pijetao ima nevolju što na latinskome znači isto što i Francuz²⁸⁶, baš kao što je lav amblem engleske države. Na tako plemenitoj, uznositoj građevini ta je domislica nalik igri riječima u junačkoj pjesmi; i doista mi je žao što je istinski darovit graditelj dopustio da kipar takvom jadnom domislicom nagrdi njegov vrsni nacrt. Ipak, nadam se da će ovo što sam rekao pijetla poštedjeti i izbaviti ga iz lavljih šapa.

Također sam našao da se u drevno doba jeka rabila za smislen govor i davanje razumnih odgovora. Ako se to uopće ikojemu piscu može oprostiti, moglo bi se Ovidiju kad je uveo Eho kao nimfu, prije no što će se istrošiti i postati tek glas. Učeni Erazmo, premda čovjek od duha i dara, sastavio je dijalog²⁸⁷ uz pomoć toga budalastog sredstva, pa je upotrijebio Jeku, koja mora da je bila izvanred-

---

²⁸⁴ Engl. *new*, nov; *berry*, bobica; *yew*, tisa.

²⁸⁵ Blenheim House (ili Palace), vелеbna palača kraj Oxforda građena od 1705. do 1724. Podizanjem palače darovan je John Churchill, prvi vojvoda od Marlborougha u znak priznanja za njegovu vojnu pobjedu nad Francuzima i Bavarcima u bici kod Blenheima (1704) u ratu za španjolsko naslijeđe. V. bilj. 33.

²⁸⁶ *Gallus*, lat. pijetao; Gali (lat. *Galli*), skupno ime keltskih plemena u gornjoj Italiji, Francuskoj, južnom Podunavlju i u Maloj Aziji.

²⁸⁷ *Colloquia familiaria* (u *Colloquia*, 1522–1533).

no vična jezicima, jer osobi s kojom razgovara odgovara na latinskome, grčkome ili hebrejskome, već prema tomu koje slogove iz tih učenih jezika mora ponoviti. Hudibras²⁸⁸, želeći ismijati takav lažni duh, opisuje kako Bruin zbog gubitka svog medvjeda kuka samotnoj Jeci i ona je pjesniku od velike pomoći u nekoliko distiha, jer ne samo što ponavlja nakon njega nego mu pomaže završiti stih i dotjerati ga rimama.

*Naricao gorko ko Heraklo hudi
kad sinka Hilu zavazda izgubi.
Viče dolinama tugu golemu,
kosu si čupa u očaju nijemu;
Umre mu Medo mrki premili,
jada se bolan planinskoj vili;
Al mjesto vile odgovara Jeka,
odgovor svak je besmislica neka;
Na riječi što nose žalost duboku
Jeka uzvraća u bezumnu sroku.
Ljubavnik viče: Zlikovče Bruine,
Jeka se glasa: Tko će tú prije?
Mišljah, od straha nećeš se maći,
Jeka mu ječi: Gdje ćeš me naći?
Pobježe bijedno od pravedne kazne,
Jeka će nato: Da, želje prazne.
Bliski bijasmo, zašto to učini?
Opet će Jeka: O, pusti sni!
Ni stid ni čast tebe ne spriječi*

---

²⁸⁸ Hudibras, glavni lik glasovite istoimene satirične epske pjesme engleskog pisca Samuela Butlera (1613–1680). Pjesma se sastoji od tri dijela, svaki s po tri pjevanja. Prvi dio objavljen je 1662, drugi 1663. a treći 1680.

*da ljubav mi ote. Jeka: Divote!
Za čast krv prolit tko ima pravo?
Okrutna Jeka samo će: Bravo!*²⁸⁹

---

²⁸⁹ Prev. Vladimir Pavlinić.

Imaginacija

*Adde tot egregias urbes, operumque laborem.*³³⁹

Nakon što sam već pokazao kako na maštu utječu djela prirode i nakon što sam poslije općenito razmatrao kako se i djela prirode i djela umjetnosti međusobno pomažu i dopunjuju eda bi oblikovala prizore i vidike najprikladnije za ugodu promatračevu duhu, u ovom ću napisu izložiti nekoliko misli o onoj osobitoj umjetnosti koja više od drugih izravnije smjera u imaginaciji proizvesti one izvorne ugone koje su predmetom čitave ove rasprave. Umjetnost na koju mislim je arhitektura, i o njoj ću razglabati samo u svjetlu mjesta koje joj daju dosadašnja razmišljanja, ne ulazeći u pravila i načela koja su veliki majstori arhitekture postavili i naširoko ih objasnili u bezbrojnim raspravama o toj temi.

Kad se govori o veličini djelâ arhitekture, to se može odnositi na dimenzije i korpus građevine ili na način gradnje. Što se prvoga tiče, nalazimo da su stari, osobito među narodima na Istoku, daleko nadmašili moderne.

Da i ne spominjemo Babilonsku kulu, o kojoj jedan stari autor kaže da su joj se u njegovo doba još mogli vidjeti temelji, nalik nekoj velikoj planini; što može biti plemenitije od zidina babilonskih, njegovih visećih vrtova,

---

* *The Spectator*, br. 415, četvrtak, 26. lipnja 1712.

³³⁹ Lat. *Dodaj toliko izvrsnih gradova i trud junačkih djela*. Vergilije, *Georgike*, II. 155. Prev. Mirjam Lopina.

hrama Jupitera Bela³⁴⁰, koji je s više od osam katova sezao kilometar i pol uvis, svaki kat bio je visok dvjesto metara, a na vrhu se nalazio babilonski opservatorij; mogao bih se ovdje također osvrnuti na ogromnu stijenu isklesanu u oblik Semiramide s manjim stijenama oblikovanim u vazalne kraljeve oko nje, na golemu kotlinu ili na umjetno jezero koje je primalo čitav Euftrat sve dok se za njegov prihvat nije napravio nov kanal s nekoliko jaraka za otjecanje rijeke. Znam da neki ljudi na ova čuda umjetnosti gledaju kao na bajke, ali ne nalazim osnove za takvu sumnju, osim možda u tome što mi danas nemamo takvih djela. Doista je u to doba ondje bilo većih pogodnosti za gradnju koje se više nikada nisu ponovile. Tlo je bilo neobično plodno, ljudi su živjeli uglavnom od ispaše, a za nju je potrebno daleko manje radnika nego za poljodjelstvo; bilo je malo robne razmjene kojom bi se zabavio nemirniji dio čovječanstva, a i manje su brojna bila umijeća i znanja koja bi uposlila ljude sklone razmišljanju. A najviše od svega, vladar je bio svemoćan te bi, kad bi se otputio u rat, stao na čelo cijelog naroda: kao što vidimo, Semiramida je izvela na bojno polje dva milijuna svojih ljudi, a ipak bila nadvladana brojem neprijatelja. Stoga ne čudi što se, kad je zavladao mir, okrenula gradnji i napravila tako velika djela s tolikim mnoštvom radnika. Osim toga, u njezinu podneblju nisu se umiješali mraz i studen zbog kojih radnici na sjeveru bivaju pola godine besposleni. A među pogodnostima klime što su pridonijele izgradnji Babilonske kule, mogao bih spomenuti i što su povjesničari rekli o tome tlu: da se iz njega cijedi bitumen, prirodna vrsta

---

³⁴⁰ To je vjerojatno akadski bog Bel, heleniziran najprije kao Zeus Belus. Znanja o Babilonskoj kuli povećala su se tek nakon arheoloških iskopanja 1913.

žbuke koja je nesumnjivo upravo ona koju spominje Sveto pismo. Rabili su mulj umjesto žbuke.

U Egiptu i danas vidimo piramide koje odgovaraju opisima što su o njima dati; a za mene nije upitno da će neki putnik možda pronaći kakve ostatke labirinta koji je pokrивao čitavu pokrajinu, sa stotinama hramova raspoređenima među njegovim dijelovima.

Kineski zid jedno je od tih veličanstvenih djela Istoka i čak je unesen u zemljovid svijeta, premda bi se priča o njem smatrala bajkom kad još uvijek ne bi postojao.

Najplemenitije građevine koje krase nekoliko zemalja na svijetu dugujemo pobožnosti. Zbog nje su se ljudi poduhvatili podizanja hramova i mjestâ za iskazivanje štovanja, ne zato što bi svojom veličanstvenošću ona pozivala božanstvo da se u njima nastani, nego zato što bi njihova golemost istodobno otvorila um velikim zamislama i osposobila ga da opći s božanstvenošću tog mjesta. Jer sve što je veličanstveno u um promatrača utiskuje strahopoštovanje i štovanje, i u skladu je s prirodnom veličinom duše.

Na drugom nam mjestu valja razmotriti veličinu načina gradnje u arhitekturi, koja tako snažno utječe na imaginaciju te će kakva mala građevina podariti umu plemenitije misli negoli ona dvadeset puta veća, a način gradnje običan je ili slab. Stoga bi možda čovjek bio zadivljeniji veličanstvenošću kakva se javlja u jednom od Lizipovih kipova Aleksandra, ne većem od prirodne veličine, nego što bi bio planinom Atos kad bi, prema prijedlogu Fidijinu, bila isklesana u liku Here, s rijekom u jednoj ruci i gradom u drugoj.

Neka svatko za sebe razmisli kakvo mu je bilo stanje duha kad je prvi put kročio u rimski Panteon i kako mu je imaginaciju ispunilo nešto veliko i divno; neka istodobno razmotri koliko ga se, u usporedbi s tim, dojmila

unutrašnjost gotičke katedrale, pa bila ona i pet puta veća od onog prvog: tomu je razlog ništa drugo doli veličina načina gradnje u slučaju prvoga i osrednjosti u slučaju potonjega.

U jednog sam francuskog autora vidio primjedbu o ovoj temi koja mi se veoma dopala. Ona je iznesena u *Us-poredbama drevne i moderne arhitekture* od monsieur Fréarta³⁴¹. Predočiti ću ga čitatelju istim stručnim umjetničkim nazivima kojima se koristio autor. Zamjećujem (kaže on) stvar koja je, po mom mišljenju, veoma čudna i iz koje slijedi da se na jednakim površinama jedan način izrade doimlje velik i veličanstven, a drugi skroman i neznatan; razlog tomu valjan je i neobičan. Zato kažem: da bismo u arhitekturu unijeli tu veličinu načina, moramo postupati tako da se podjela glavnih elemenata reda sastoji od tek nekoliko dijelova i da svi budu velebni te smiona i izražajna *relievo*³⁴² i obujma, jer će djelo snažnije pogoditi imaginaciju i djelovati na nju kad oko ne motri što malo i osrednje. Naprimjer, ako su na vijencu kima krune, *modilloni* ili *denticuli* izvedeni profinjeno, ako u njima ne vidimo najobičniju zbrku koja nastaje zbog malih udubljenja i polukružnih izbočenja astragala³⁴³ te

---

³⁴¹ Roland Fréart de Chambray, francuski teoretičar arhitekture i umjetnosti (1606–1676.): *Parallele de l'Architecture Antique et de la moderne*, 1650; engl. prijevod 1664.

³⁴² Prema tal. *rilevare*: podignuće, uzdignuće; ovdje: reljef.

³⁴³ *Kima* (grč. *kýma*: val), dekorativni element u grčkoj arhitekturnoj plastici: niz stiliziranih listova srcolikog ili jajastog oblika s vrhovima prema dolje kao pod opterećenjem. *Astragal* (grč. *astrágalos*: kralježak), plastični ili slikani dekorativni motiv koji se sastoji od niza naizmjenično postavljenih ovalnih (položениh) i štapičastih (uspravnih) oblika. U antičkoj arhitekturi često se nalazi između kapitela i stabla stupa, te baze i stabla. *Modillon* (lat. *mutulus*), pločica pravokutnog ili trapezastog oblika, smještena ispod vijenca s koje vise kapljice (lat. *guttae*): ukrasni

ne znam koliko još isprepletenih pojedinosti koje nisu ni od kakva učinka u velikim i masivnim djelima i koje stvaraju vrlo nekorisnu predrasudu prema djelu u cjelini, tada je sigurno da će se taj način gradnje doimati svečano i velebno, kao što će, u suprotnome, stvarati skroman i osrednji dojam gdje postoji preobilje sitnih ukrasa koji kut gledanja dijele i raspršuju u toliko mnoštvo stisnutih smjerova te će cjelina djelovati zbrkano.

Od svih oblikâ u arhitekturi nema nijednoga koji stvara veću prostornost nego što ju stvara onaj konkavni ili konveksni, a nalazimo da u svoj drevnoj i modernoj arhitekturi, i u krajevima daleke Kine, i u bližim nam zemljama, stupovi i svodovi imaju velik udio u građevinama svečane i uznosite namjene. Vjerujem da je razlog tomu taj što u tim oblicima arhitekture vidimo više korpusa nego u onima drugih vrsta. Doista, postoje korpusi kod kojih pogled može zahvatiti dvije trećine površine; no kako se tada pogled mora rascijepiti na nekoliko kutova, on ne usvaja jedinstvenu predodžbu, nego nekoliko istovrsnih. Gledate li vanjsku stranu kupole, vaš pogled zahvaća polovicu; gledate li u njenu unutrašnjost, jednim ćete ju pogledom svu obuhvatiti; čitava konkavnost odmah vam dospijeva u oči, jer je pogled središte koje skuplja i sabire linije čitave obodnice; kod pilona³⁴⁴ pogled zahvati samo četvrtinu površine: a kod četvrtaste udubine mora se kretati gore-dolje po stranicama prije nego što ovlada čitavom unutrašnjom površinom. S tog razloga na maštu bezgranično više djeluje prizor otvorenog prostora ili neba, kada pogled prolazi kroz lûk, negoli onaj kad pogled prolazi kroz

---

element grčke arhitekture dorskog stila. *Denticuli* (pl. lat. *denticulus*), arhitektonski ukras: sastoji se od niza izbočenih stupića uvučenih na donjem dijelu glavne grede, prvi put u jonskom stilu, kasnije i u renesansi.

³⁴⁴ U grčkoj arhitekturi stup nosač četvrtastog presjeka.

kvadrat ili koji drugi lik. Oblik duge ne pridonosi njezinoj veličanstvenosti ništa manje od ljepote njenih boja, kao što je vrlo poetično opisao sin Sirahov: *Pogledaj dugu i slavi Stvoritelja njezina, jer je tako veličanstvena u sjaju svojem. Preko nebesa prebacuje dični lûk što ga razape ruka Svevišnjeg.*³⁴⁵

Nakon što sam ovako govorio o onom velebnom u arhitekturi koje se toliko doimlje duha, mogao bih sada pokazati koje ugone pričinja imaginaciji ono što se čini novim i lijepim u toj umjetnosti, no kako je svaki promatrač po naravi sklon tima dvama svojstvima u svakoj građevini koju vidi, osim dosad rečenoga nikakvim razmatranjima o njima neću mučiti čitatelja. Za moju je sadašnju svrhu dovoljno zamijetiti da u toj umjetnosti nema ničeg drugog da ugodi imaginaciji osim onog što je veliko, neobično ili lijepo.

---

³⁴⁵ Sir 43, 11- 2.